

27. Коло шымше урок: Университетыште

I. Text

Айста таче университетыш пурен лектына да студент-влакын илышыштым ончалына. Кузе нуно тунемыт, мом шымлат, яра жапыштым кузе эртарат?

Занятий тўналмешке, эше икмыняр минут кодын. Йыраваш йўк-йўан шокта. Студент-влак икте-весеыштым саламлат, кутырат, воштылыт... Кенета йынгыр йўк шергылте, студент-влак шаланен пытышт. Меат нунын почеш ик пўлемыш пурышна да яра верым нална.

Тыште марий йылме историй дене семинар. Студент-влак марий йылмым шымлыме нерген канашат. Марий йылмым эше 16-шо курымыштак шымлаш тўналыныт улмаш. Озан архиепископ Гурий марий алфавитымат ышташ тўчен, но тўналме пашаже шуктыдеак кодын. 1775-ше ийыште Санкт-Петербургышто первый марий грамматике савыкталт лектын. Марий кундемыш чўчкыдын вес элласе шанчызе-влак толын коштыныт. Нуно шуко йомакым, калыкмутым, туштым, мурым погеныт да йылмым тергеныт.

Марий шанчызе кокла гыч поснак В. Васильевым палемдыман. Ёмыржў мучко тудо марий йылмым вияндаш да йылме гоч марий калыкын калыкле шижмашыжым помыжалтараш тыршен. Шочмо йылмым кўкшын аклен, тудын ончыкылыкшо верч колянэн, В. Васильев тыге каласен:

Йылме манме мо лиеш?
Йылме дене мом ыштат?
Ен йылмыште чон коеш,
Шонымыжат, йўлажат.
Калык илаш шона гын,
Ойжат лийже, йўлажат.
Тўня койышан лийнеже гын.
Ынже пыте йылмыжат.

Шочмо калыкым у илыш йогыныш ушаш, тудын лўмнержым нўлташ В. Васильев уло вийжым пыштен. Кызыт кумдан палыме марий шанчызын лўмжым Йылмым, литературым да историйым шымлыше марий институт да Йошкар-Оласе ик урем нумалыт.

Семинар пытымеке, ме студент-влак дене эше ятыр жап марий йылмын пўрымашыж нерген, студент-влакын тунеммышт да канымышт нерген кутырышна. Пытартышлан нуно мемнам марий фольклор ансамблын репетицийышкыже йўжыч.

Калыкмут

Мутын кўчыкшө сай, кандыран кужужо сай.
Могай ушет, тугай йылмет.

II. Vocabulary

алфавит	alphabet	пўраш (-ем)	to be destined
ансамбль	ensemble	пўрымаш	fate, destiny
архиепископ	archbishop	пыташ (-ем)	to end, to come to an end
верч(ын)	for, due to	репетиций	rehearsal
воштылаш (-ам)	to laugh	савыкталт лекташ (-ам)	to be published
грамматике	grammar, grammar book	савыкташ (-ем)	to print, to publish
занятий	lesson, exercise	Санкт-Петербург	Saint Petersburg
йўк-йўан	noise, hubbub	семинар	seminar, workshop
йынгыр	bell	студент	(university) student
кагашаш (-ем)	to advise, to consult	толын кошташ (-ам)	to visit
койыш	nature, character, disposition	тушто	riddle
колянаш (-ем)	to worry, to be concerned	фольклор	folklore
кужу	long	шаланаш (-ем)	(here:) to disperse, to part
лўмнер	good name, honor	шаланен пыташ (-ем)	to disperse, to part
нўлташ (-ем)	to raise, to lift	шергылташ (-ам)	to be heard, to sound
ой	idea, thought, opinion	шижмаш	sense, feeling
ончыкылык	future	экзамен	exam, examination
первый	first /see IV. 4./	эше	(here:) already
помыжалтараш (-ем)	to awaken, to rouse	яра	free, empty
пўлем	room	ятыр	much, many /see IV.3./
пурен лекташ (-ам)	to drop in, to visit		

III. Grammar

1. The imperative – third person:

Verbs in Mari have distinct imperative forms, both positive and negative, in the second and third persons singular and plural. The forms in the second person singular and plural were presented earlier – see 6.III.2. (page 99) and 8.III.1. (page 119).

Formation of the positive forms:

a) Third person singular: The imperative suffix in the third person singular is *-же/-жо/-жӧ* ~ *-ше/-шо/-шӧ* and is added to the verbal stem.

Conjugation I: The ending *-же/-жо/-жӧ* is added to verbal stems ending in vowels or the consonants *й, л, м, н, ң*, and *р*. After all other consonants the ending *-ше/-шо/-шӧ* is used. Thus, the choice of *-же/-жо/-жӧ* or *-ше/-шо/-шӧ* parallels exactly the choice of *-за* or *-са* in the imperative second person plural of first conjugation verbs. Note that in the case of stems ending in certain consonant clusters, the imperative suffix will be added to the simplified stem – see 6.III.1.

Verb		Verbal stem	Imp.3Sg
налаш (-ам)	to take; to buy	нал-	налже
лумаш (-ам)	to snow	лум-	лумжо
лудаш (-ам)	to read	луд-	лудшо
почаш (-ам)	to open	поч-	почшо
кочкаш (-ам)	to eat	кочк- (> коч-)	кочшо
лекташ (-ам)	to go	лект- (> лек-)	лекше

Conjugation II: The verbal stems of second conjugation verbs end in the vowels *-e/-o/-ö* which become *-ы* before the suffix which is always *-же/-жо/-жӧ*.

Verb		Verbal stem	Imp.3Sg
илаш (-ем)	to live	иле-	илыже
туныкташ (-ем)	to teach	туныкто-	туныктыжо
кутыраш (-ем)	to speak	кутыро-	кутырыжо
ӱдаш (-ем)	to sow	ӱдӧ-	ӱдыжӧ
лӱяш (-ем)	to shoot	лӱйӧ-	лӱйыжӧ

b) Third person plural:

Conjugation I: The ending of the imperative third person plural is *-(ы)шт* which is added directly to the verbal stem. Since the ending begins with a vowel there is no stem simplification before it.

Verb		Verbal stem	Imp.3Pl
налаш (-ам)	to take; to buy	нал-	налышт
лумаш (-ам)	to snow	лум-	лумышт
лудаш (-ам)	to read	луд-	лудышт
почаш (-ам)	to open	поч-	почышт
кочкаш (-ам)	to eat	кочк-	кочкышт
лекташ (-ам)	to go	лект-	лектышт

Conjugation II: In this conjugation the suffix *-um* is added to the verbal stem always ending in *-e/-o/-ö*. Before the suffix, *-e/-o/-ö* becomes *-ы*. Second conjugation verbs with verbal stems ending in */-je/, /-jo/, and /-jö/* do not lose the final vowel (reduced to *-ы* before the suffix) before the suffix *-um*.

Verb		Verbal stem	Imp.3PI
илаш (-ем)	to live	иле-	и лы шт
туныкташ (-ем)	to teach	туныкто-	туныкты ш т
кутыраш (-ем)	to speak	кутыро-	кутыры ш т
ўдаш (-ем)	to sow	ўдö-	ўды ш т
каяш (-ем)	to go	кае-	кайы ш т

Note that the forms of the imperative third person plural is formally identical with the forms of the simple past tense I – see 12.III.4. (page 171) – in the second conjugation: *кайышт* ‘they should go’ ~ ‘they went’. This does not apply to the first conjugation: *кодышт* ‘they should stay’, *кодыч* ‘they stayed’.

Formation of the negative forms:

The forms of the negation verb in the imperative third person are **ынже** (singular) and **ынышт** (plural). They are followed by the connegative form – see 7.III.1. (page 109).

Verb	Imp.3Sg		Imp.3PI	
	Positive	Negative	Positive	Negative
налаш (-ам)	налже	ынже нал	налышт	ынышт нал
кочкаш (-ам)	кочшо	ынже коч	кочкышт	ынышт коч
кутыраш (-ем)	кутырыжо	ынже кутыро	кутырышт	ынышт кутыро
каяш (-ем)	кайыже	ынже кай ~ кае	кайышт	ынышт кай ~ кае

Usage: With the imperative third person a command, order, suggestion or wish addressed to a third party, singular or plural, is expressed. This will generally be paraphrased when translated into English with a modal verb such as ‘should’, ‘may’, e.g., ‘(s)he/they should (do something), ‘may (s)he/they (do something)’.

Сашалан каласыза, мбнгышкө 7 шагатлан толжо .	Tell Sasha that he should come home at seven o'clock.
Кўсотышко кайышетла, н'имогай начар шонымаш ушышкет ынже тол .	When you go to the sacred grove, no bad thoughts should come to your mind.
Ўдырамаш ден пөръен төр праван лийышт .	May women and men have equal rights.
Пеленышт н'имат ынышт кондо : мемнан чыла уло .	They shouldn't bring anything along, we've got everything.

The imperative third person is often used in wishes and greetings: *Салам лийже!* ‘Hello’, *Поро эр лийже!* ‘Good morning!’, *Поро кече лийже!* ‘Hello!’, *Тау лийже!* ‘Thank you’ – see 3.IV.3. (page 73) and 4.IV.7. (page 87). Note also the phrase *Пашат/пашада ушныжо!* ‘Good luck with your work!’ – *ушнаш (-ем)* ‘to succeed, to prosper’.

IV. Words and word usage

1. *Ўмыр* 'life, lifetime', *курым* 'century':

These two words have two distinct primary meanings.

кужу <i>ўмыран</i>	long-lived
20-шо <i>курым</i>	20 th century

However, the word *курым* can in many cases be used as a synonym of *ўмыр*. The difference between these words is especially obscured in phrases and in derived words.

<i>Ўмыр мучко</i> ~ <i>курым мучко</i>	one's whole life
<i>ўмыреш</i> ~ <i>курымеш</i>	forever, for good
<i>ўмырешлан</i> ~ <i>курымешлан</i>	forever, for good
<i>ўмыраш</i> ~ <i>курымаш</i>	eternal
<i>ўмыр-ўмыреш</i> ~ <i>курым-курымеш</i>	for all eternity
<i>Ўмыреш ом мондо.</i> ~ <i>Курымеш ом мондо.</i>	I will never forget this.

2. Auxiliary constructions:

Note the usage of the following verbs in aspectual auxiliary constructions – see 17.III.5. (page 226):

a) *пыташ (-ем)* 'to end, to stop (intr.)': This intransitive verb can be coupled with intransitive verbs to indicate the completeness or intensity of an action. It is also used to indicate that all prospective participants took part in an action.

Йўр йўрмө <u>годым ме паркыште лийынна,</u> сандене <u>нөрен пытышна.</u>	We were in the park when it rained, so we got soaked.
Ола 16-шо <u>курымышто пўтын'ек йўлен</u> <u>пытен.</u>	The city burned to the ground in the 16 th century.
Кенета <u>йынгыр йўк шергылте,</u> студент- влак <u>шаланен пытышт.</u>	Suddenly the sound of a bell rang out, the students all dispersed.
Нүно чылан <u>толын пытышт.</u>	They all came.

b) *пытараш (-ем)* 'to finish, to complete': This transitive verb is coupled with transitive verbs, and is similar in its function to its aforementioned intransitive counterpart *пыташ (-ем)*. It indicates that an activity is carried out to its completion.

Пашатым кунам <u>ыштен пытарет?</u>	When will you be done with work?
Кас марте <u>нуно делянкым солен</u> <u>пытареныт.</u>	By evening, they have mowed the whole plot.
Мурызо <u>мурыжым мурен пытарыш.</u>	The singer finished singing the song.
Вашке <u>нуно чыла поген пытарышт,</u> <u>машинаш пытышт да тарванен кайышт.</u>	They quickly gathered everything, put it all in the car, and left.

3. шуко, ятыр 'much, many':

These words are synonyms.

шуко жап ~ ятыр жап	much time
шуко пушенге ~ ятыр пушенге	many trees

4. первый, икымше 'first':

In place of the ordinal number *икымше* 'first' the corresponding Russian word *первый* is often used.

Сергей Чавайн – <u>первый</u> классик.	Sergey Chavayn is the first classic.
--	--------------------------------------

V. Exercises

1. Form the imperative third person, singular and plural, positive and negative, of the following verbs. Example: *кайш*: *кайыже* – *ынже кай*, *кайышт* – *ынышт кай*.

- 1) *йомаш (-ам)
- 2) толаш (-ам)
- 3) пураш (-ем)
- 4) эртараш (-ем)
- 5) воштылаш (-ам)
- 6) пыташ (-ем)
- 7) төчаш (-ем)
- 8) тергаш (-ем)
- 9) манаш (-ам)
- 10) лекташ (-ам)

* *йомаш* (-ам) 'to disappear, to vanish'

2. Translate the following sentences.

- 1) *Пирыжат *темже, шорыкшат илыже.
- 2) Шкендым ит мокто, ен тыйым моқтыжо.
- 3) Шүдө тенгет ынже лий, шүдө *танет лийже.

* *пире* 'wolf', *темыш* (-ам) 'to eat one's fill', *тан* 'friend'

3. Complete the following sentences, putting the verb in parentheses into the imperative third person singular.

- 1) *Мом тудым *чареда, (каяш).
- 2) Эргыдалан каласыза, *мӱнгӱ гыч ондакрак (лекташ). Уке гын школыш адак *вараш кодаш.
- 3) *Ончыкыжымат тудо йылмым *шымлымаште (тыршаш).
- 4) Жапым *яра (эртара шогыл).
- 5) Унатлан каласе, *кӱмыж-совлам (мушкаш шогыл). Уке гын, *ойӱрылан *ӱшанаш гын, оксат ок лий.
- 6) Тудо пашам шуко ыштен, ынде сайын (канаш).
- 7) Тетла тушко н'игунам (кошташ шогыл)
- 8) Эрла начар игече веле (лияш шогыл): энерыш йӱштылаш кайынена.

* мом '(here:) why, what for', *чараш (-ем)* 'to stop, to hold back', *мӱнгӱ* 'home', *вараш кодаш (-ам)* 'to be late', *ончыкыжым* 'in future, henceforth', *шымлымаш* 'research, study', *яра* 'idly', *кӱмыж* 'dish', *кӱмыж-совла* 'dishes, tableware', *ойӱрӱ* 'superstition, taboo', *ӱшанаш (-ем)* 'to believe; to trust; to hope'

4. Translate the following sentences into Mari

- 1) They should go skiing.
- 2) He should go to the store.
- 3) He should buy dark bread.
- 4) He should not buy white bread.
- 5) They should bake a layered pancake.
- 6) Echan shouldn't smoke /шупшаш (-ам)/.
- 7) They shouldn't be late.
- 8) Anush shouldn't watch television /телевизор/, she should do her homework.

5. Translate the following sentences into English.

- 1) *Диссертацийым возен пытарымешкет, вес пашалан ит пиж!
- 2) Йӱршын вет *ноен пытенат, каналте изиш!
- 3) – «*Югорным» мылам пуэн кертат?
– Ал'е шкежат лудын пытарен омыл, варарак пуэм.
- 4) *Концерт деч вара калык эше ятыр жап каен пытен шогыл.

* *диссертаций* 'dissertation, thesis', *нояш (-ем)* 'to become tired', *Югорно* 'Magic Path (modern Mari epic)', *концерт* 'concert'

6. Translate the dialogue into English.

- Эчан, Ивукым помыжалтаре.
- Огеш кўл. Тудо шукерте огыл *возын, *мален темже.
- А мом тудо кечывалым *мален кия?
- Тудо *йўдвошт экзаменлан ямдылалтын. Ынде *садак тунемын ок керт, каналтыже.

* *возаш* (-ам) 'to lie down', *малаш* (-ем) 'to sleep', *мален темаш* (-ам) 'to sleep in', *мален кияш* (-ем) 'to sleep, to lie sleeping', *йўдвошт* 'all night', *садак* 'anyway'

7. Insert the inflected forms of the following words in the right place: *серызе*, **шкешотан*, *ончыкылык*, **савыкталташ* (-ам), *йўк-йўан*, *яра*, *чыланат*, *йомак*.

- 1) *Коридорышто урок тўналме деч ончыч тўрлө ... шокта.
- 2) Йынгыр йўк шергылтмеке, ... шаланат.
- 3) Тудын *шонымашыже
- 4) Мыйын кочам шуко ... пала.
- 5) Мыланна ... илыш нерген шонаш кўлеш.
- 6) Тый ... жапетым күзе эртарет?
- 7) Марий ... кокла гыч тый кём палемдынет?
- 8) Марий грамматике кунам ... лектын?

* *шкешотан* 'peculiar, distinctive, original', *савыкталташ* (-ам) 'to be published, to appear', *коридор* 'corridor, passage', *шонымаш* 'thoughts, thinking'

8. Match up the questions and the answers.

- 1) Анушын аваже мо верч коляна?
 - 2) Шанчызе мом терга?
 - 3) Тений могай онай книга савыкталтын?
 - 4) Те мом кангашеда?
 - 5) Мом воштыл *шинчеда?
 - 6) Студент-влак яра жапыштым кузе эртарат?
 - 7) Икымше марий грамматике кунам савыкталт лектын?
 - 8) Тый мом ышташ төчет?
- a) Шонена теве, тиде *заданийыште шымше йодышлан вашмут могай.
 - b) 1775-ше ий 10-шо декабрьын.
 - c) Ансамбльлашке коштыт, *конкурслаште вийыштым тергат, *мер илышыште шкеныштым ончыктат.
 - d) Ёдыржын тазалыкше верч.
 - e) «Ончыко» *журналыште пеш онай мыскарам лудна.
 - f) *Теорийжым илышыште кучылташ лиеш ал'е уке.
 - g) *Видеом ончен, марий *куштымашым *пеш тунемам.
 - h) Мутлан, «Югорно» *эпос. Тудо Марий Элыште «Идалыкын эн сай книгаже» лўмым налын.

* *шинчаш* (-ем) 'to sit', *заданий* 'assignment, task', *конкурс* 'competition, contest', *мер* 'community, society', *журнал* 'magazine, journal', *теорий* 'theory', *видео* 'video', *куштымаш* 'dance', *пеш* '(here:) concentratedly', *эпос* 'epic, epos'

9. Read the following dialogues.

- *Вара кузе, мом нальыч?
- *Нылытаным.
- **Тылат могай *билет логалын?
- Куштылго.
- А профессор шуко *йодыштеш?
- Шуко манаш ок лий. Поснак тудо студентын умылымыжым терга.
- Микал'е, эрла мемнан могай семинар лиеш?
- *Психологий дене. Тый семинарлан ямдылалтынат?
- Эше уке.
- Ала *пырля библиотекекыш каена?
- Тореш омыл.
- Ануш, тендан *сессийда пытен?
- Тенгече пытартыш экзаменым *кучышым.
- *Каникулжым кушто эртараш шонет?
- Ялыш канаш каем.

* *вара кузе* 'so, so tell me', *нылытан* 'four (grade, in a system from two to five)', *билет* 'ticket; test paper', *йодыштеш* (-ам) 'to ask, to quiz, to examine', *психологий* 'psychology', *пырля* 'together', *сессий* 'session', *кучаш* (-ем) '(here:) to pass', *каникул* 'holidays, vacation'

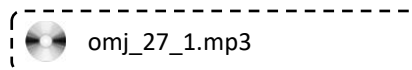
** 'What exam paper did you get/draw?'

10. Translate these proverbs.

- 1) Кид кужу, курым кўчык.
- 2) *Айдеме кок ўмырым ок иле.
- 3) Курымым илаш – пасу гоч эрташ огыл.
- 4) Кўчык ўмыр – курымеш.
- 5) Кандырам *шүяш лиеш, ўмырым ок лий.

* айдеме 'person, human', шүяш (-ем) 'to stretch out, to extend'

11. Familiarize yourself with the vocabulary, and listen to the following 2010 recording from *Mari El TV* about our website www.mari-language.com on the occasion of its original launch. A transcript is given below.

A video of this clip can be found at www.youtube.com/watch?v=5lhEq4VUANM.

Австрий	Austria	нелылык	difficulties
автор	author	ойыраш (-ем)	to allot, to devote
адрес	address	оригинал	original
англичан	English	пелен	with, along
аудио	audio	портал	portal
аудио-материал	audio materials	пособий	textbook, educational material
Вена	Vienna	пёлка	department, division
верандаш (-ем)	to put, to place, to arrange	проект	project
возен налаш (-ам)	to download	сайт	website, site
дене пырля	together with	специалист	specialist
деч посна	without; except for, but	текст	text
интернет	Internet	тусо	of that place
компьютер	computer	фонд	fund
курс	course	шогаш (-ем)	(here:) to consist of
кусараш (-ем)	to translate	шушаш	coming, next /see 29.IV.2. (page 369)/
кызытсе	contemporary, current	экран	screen
лаштык	page	электрон	electronic
материал	material		
негыз	foundation, base		

Марий йылмым тунемнет? Тидым н'имогай нелылык деч посна ышташ лиеш, кумыл гына лийже. Вена олесе университетын пашаенже-влак марий интернет порталым почыныт. Тиде проектым тусо финн-угор пёлкан специалистше-влак, Тимоти Ризе ден Джереми Бредли, илышыш пуртеныт. Шке жапыштыже нуно Йошкар-Олашке марий йылме курсыш тунемаш толыныт. Кызыт ынде йот элыште илыше да марий йылмым тунемаш кумылан студент-влаклан «Онай марий йылме» луман электрон учебникым ямдылат. Негызлан Эмма Якимова ден Галина Крылован кок ужаш гыч шогышо «*Марийский язык для всех» книгажым налыныт. Кызыт тудым оригиналын авторжо-влак дене пырля англичан йылмыш кусарат. Ямдылыме семын материалым интернет порталыш луктыт. Кызытсе жаплан тиде учебникын 300 лаштыкше ямде. Тудым шке компьютерышкат возен налаш лиеш. Тунемме пособий пелен аудио-материалат уло. Шушаш ийыште интернетыш тиде учебниклан күлеш текст-влакым верандаш шонат. А проект почеш, чыла пашам пытарымеке, электрон книгаг савыктен лукнешт. Тыгай проектлан оксам Австрийысе шанче фонд ойырен. Марий йылме дене электрон учебникым интернетыште кушто муаш лиеш, тиде сайтын адресшым те экраныште ужыда.

* Russian 'Mari for Everybody'